

OLVASÓNAPLÓ

A SZABADKAI MŰFAJ ÚJ ÚTRA INDUL

PETKOVICS KÁLMÁN: *A kérdőjeles ember.*

Életjel Könyvek 9. Szabadka, 1975.

Már írtam róla és élelőszóiban is ismertettem, éppen a szabadkai közönség előtt, a dokumentumriport szabadkai műfaját. Nem, nem teszem ezt meg újból, ismétlésképpen, s csak azért emlékeztetek e műfaj egykor adott meghatározására, definíciójára, mert annak szinte megteremtője, de legnevesebb művelője, Petkovics Kálmán mintha új utakra volna indulóban, mintha, mint örök vándor, örök alkotó-teremtő munkás elhajlana a már megteremtett, készen álló műfajtól — átengedve azt másoknak —, míg ő maga tova indul új műfajok megteremtése felé!

A dokumentumriport szabadkai műfaja, ahogy ezt a fajta riportot néhány évvel ezelőtt elkereszteltem, epikus műfaj volt, ha nem is éppen a régi hősi eposz szélesen hőmpölygő mesemondás medrébe ágyazott bőséges, méltóságos vízfolyás volt már akkor sem, hanem *A tizennyolc nyárfa* című Petkovics-riportkönyv harcos, rövid lélegzetű, pattogó mondatait öltötte magára s mint a bunkó hullott alá az ellenségre, annak elevenjébe találva: „Hej, bunkócska, bunkócska... Te drága... Segíts hát!” Vagy mint a karikásosstor pat-tant a szó a mondat végén — minden rím nélkül is!

Aminthogy nem ismerte a rímet az e műfajhoz igen közel álló, de dokumentumregényt és eposzt, hősi eposzt nyújtó Kassák Lajos sem versszerű, epikus prózájában, hősi eposzában, a kor harcos regényében, amelynek azt a jellegzetes címet adta: *Máglyák énekelnek*, s amely a magyar 1919-es forradalmat és bukását kalapácsolta be a tunya agyakba, és amely egy egész nemzedékre volt hatással, mert ezt az akkori forradalmárnemzedék, az aktivista expresszionisták nemzedéke — bibliájának tartotta. Mert ha volt is benne valami az eposzi széles hőmpölygésből, az biblikusan, utat mutatón meghatározott volt, és valóban meg is mutatta az utat egy egész nemzedéknek — nemzedékemnek. Hogy minden nemzedék — az enyém is — igyekezett a külső hatástól szabadulni és ezért Kassák ellen támadott, mint jómagam is, főleg jómagam is, az tény, mert mindenki önállóságra tör; de tény az is, hogy jóval később, vénségemre visszatértem a vén Kassákhoz, aki még akkor is hatott — egyebek között a szabadkai műfajra is.

De aki megmarad akár a magavágta ösvényen is, ismétlésbe reked s akár önmaga epigonjává is válik. Utánzóvá, a saját maga utánzójává.

A csúcsponttól nincs, nem vezet visszafelé út. Onnan is csak, továbbra is, csak előrejárható az út! Ha Petkovics volt a műfaj egyik legkiválóbb, legismertebb művelője és *A tizennyolc nyárfa* egyik legkiválóbb terméke a műfajnak, úgy onnan vagy felfelé, új csúcsok felé, vagy — más műfaj felé visz az út.

Az új út Petkovics Kálmánt a szakszerűbb, analitikusabb, elemzőbb, tudományosabb, de egyúttal faktografikusabb műfaj felé viszi. Hogy egészen bele fog-e veszni a szakszerű, faktografikus történelemben — elvesztve, elhagyva harcos bunkóját is az úton, de a szintetikus epikusságot is ugyanakkor —, nem tudom, de egyelőre semmiképpen sem hiszem. Ezt már írói temperamentuma és stílusa sem engedheti. Korrajzot nyújt, adathalmazzal is szolgál ennek felvázolása közben, az események történelmi-társadalmi medrére mindig odaágyazva, ha lehetőleg csupán és mégis mint az egyén, az egyéni mozgások, cselekvések meghatározó alapját, motívumát, lendítőerejét. De elvégre maga a történelem is egyéneket szerepeltet, ha azokat zárt tömegbe, osztályba formálja is, mert csak így mint tömeg és osztály, mint szervezet, zárt kollektíva válik történelemformáló emberré, erővé.

Az új Petkovics Kálmán kapcsolja az elemző, de egyúttal szintetikus kollektív történelemformáló erőt az egyén, tömeg által meghatározott, de rá vissza is ható harcos erejével és kapcsolja ugyanakkor a két külön stílust is, nyelvezetet is — a hömpölygő tények halmazának megfelelő stílust a jó, élvezetes, izés, dinamikus balladastílussal, s ha itt-ott krónikaszerűvé válik is: az élénk, sodró iramú rövid bunkóstílus medrében nem folydogál, de körül köre, szikláról sziklára zúg. Megragadja az olvasót és — gondolkodásra készíti, de oly gondolatokat ébreszt, amelyek nem nyugtatnak meg, nem nyugtatnak el, de egyrészt bizonyítanak, másrészt tetteire készítenek-kényszerítenek, harcba visznek.

Hogy mindezt már talán el is érte a szerző? Nem, ott még nem tart, csak halad a cél felé, s ha még nem eléggé tudatosan, úgy csak az lehet célja az ily ismertető írásnak — olvasás közben születtett gondolatok papírra vetésének —, jelen írásnak is, hogy tudatossá és kívánatosá tegye a szerző előtt a harci és irodalmi-művészi célt és megnyilatkozását.

A Kérdőjeles Ember, Rigó János, az 1890-es évek szabadkai szocialista munkásvezetője volt, akinek felfelé ívelő fejlődési vonalát nem lehet törés nélkülnek felvázolni, akinek útját talán meg is kell kérdőjelezni, de akire hat kora és osztálya, persze az elnyomó osztály is, különösen fiatal korában, fejlődése idején. Petkovics felrajzolja a dualizmus korabeli Szabadka fejlődési ívét is, számszerűen is bizonyítva a tökéletes fejlődés, majd a proletár osztályharc kifejlődésének ívét, s talán nem is kevésbé foglalkozik a polgári-birtokos *Népkör* felemás, hol 48-as, hol inkább 67-es politikájával, mint magával a munkásság osztályharcával és vezetőivel: Kováccsal, Aladzićtyal, főleg Rigó Jánossal, az akkor már egyáltalán nem kérdőjeles emberrel.

Petkovics szakszerűségében főleg levéltári anyagra és sajtóanyagra támaszkodik, mint minden valamirevaló történész. Itt-ott hivatkozik elődjeire is, főleg Lőrinc Péterre és Mirnics Józsefre, ha ezek persze inkább szakszerű történelmet, de szintén szintetikus történelmet nyújtanak, nem pedig epikus prózát.

Petkovics milyenségében, főleg dinamikus, sodró stílusában és nyelvezetében riportszerű, dinamikus, sodró és magával ragadó — legalábbis helyenként, ott, ahol az adathalmaz ebben nem képez számára akadályt. Egy-néhány példát talán elbí az olvasó s az ilyenmódú rövid írás is. Így például: „Új fogalom: izgatók! Tehát vannak, akik szervezik... buzdítják a munkásokat! Az osztályharc fejlődésének az a szakasza, amelyet a vak lázadás, az ösztönösség, a véletlenszerűség jellemez, lassan véget ér!”

A munkás évi keresetéről szólva mondja: „Lehet ebből élni? Lehet. Ha van kereset. De kevés — a munkaalkalom!” Vagy: „A társadalmi bajokat vicsgorgó ordások módján kísérik a természeti csapások... A csapások árát a szegények fizetik!” Vagy: „A besúgók hálózata jól működik...”; „... a könyvecske heves vitatkozásokat idézett elő! !”. Nem nehéz hát megállapítani: „a szabadkai agrárszocialista mozgalomban szervezett eszméi nevelő munka folyik!”

Vagy: „Ezt a konok, dacos, vén lázadót 300 »munkakerülő« éljenzte május elsején... Akiért 300 munkás szembenéz a meztelen kardlapokkal, az nem akármilyen ember!” Rigót a hatóság „züllött álprófétának” nevezi de szerzőnk hozzáteszi: „Miért félnek tőle ennyire? A züllött álprófétától, akit senki nem követ! Ki ez az ember? És mit akar?” — Vagy: „Még tavasz van. A

napszám ötven krajcár. Munka nincs... A belügyminiszter megtiltja május elsője ünneplését. Mégis egész Bácska ünnepel... Vészesen közeleg a nyár. Június. Eleméren zendülés..." Majd újra: „Forró nyár, nagyon forró! Szabadkán a részesek tizenketteden aratnak!”

Ez az élénkség, ez az ébren tartó stílus felkavarja, dinamizálja — akkor a harcos munkást, ma a nyugodt olvasót.

Ez jellemzi — már csak helyenként — a szerzőt, aki azonban az új fejlődési fokon egyre inkább kapcsolódik a mind dinamikus, mind szakszerűen nyújtott marxista történetírással.

Ez a szabadkai műfaj és Petkovics Kálmán új szakasza, *A kérdőjeles ember* szakasza, amely Rigó Jánost beléhelyezi korának keretei közé.

LŐRINC PÉTER

AZ AZ EMBERI A PARTIZÁNHARCOKBAN

JOSIP KLARSKI: *Hronika pakla.*

Osvit, Subotica, 1975.

Josip Klarski a népfelszabadító háborúból merített tematikájú elbeszélései nem háborús történetek a szó klasszikus értelmében. Nem rettenhetetlen hősköri vagy csodálatos hadműveletekről szóló legendák. A legnehezebb körülmények között folyó partizánharcokról szólnak, az áldozatkész szabadság- és hazaszeretetről, a partizánokról, akik emberek voltak és maradtak a háború minden mozzanatában, a legnehezebb helyzetekben is. Ezeket az embereket nem kényszerű hadkötelezettség, vagy hiú, személyes becsvágy vitte a háborúba. Azért lettek harcosok, felszabadítók, mert nem volt számukra más választás, ez volt számukra az egyetlen lehetséges becsületes életforma. Klarski könyvét mind irodalmi, mind történelmi szempontból az teszi érdekessé és értékessé, hogy éppen ezt mutatja be: ezt az egyszerűt és természeteset, ezt az emberit a partizánharcokban.

Ezek az elbeszélések felidéznek a napokat, amikor a puszkapor füstjének szaga elnyomta az erdők és a mezők illatait, a gránátok és aknák robbanásai pedig megszokott jelenségek voltak. Ebbe a pokolba indultak öregek és fiatalok, fiúk és lányok, hogy lépésről lépésre szerezzenek vissza egy-egy darab földet a megszállótól. És mivel ez nem a szokásos hadsereg volt, fegyvert és minden egyéb felszerelést is csak az ellenségnél találhattak. Nem volt ekkor rendes katonai kiképzés sem — mindent ötletszerűen, a legnagyobb gyorsasággal, az állandóan fenyegető életveszély tudatában kellett megoldani. A parancsnokok sem hagyományos fokozatok szerint érték el rangjukat, hanem képességeik alapján: bátorságukkal, találékonyságukkal és azzal, hogy bizalmat keltettek az embereikben.

Ebben a hihetetlenül nehéz feltételek mellett folytatott háborúban természetesen többé vagy kevésbé jelentős tisztán emberi események is lejátszódtak, és olyan események is, amelyek kizárólag csak az ember tudatában zajlanak le, valamilyen különös, nem várt vagy még soha át nem élt helyzetben. Ezekről a mélyen emberi eseményekről beszélnek Klarski lélektanilag megalapozott elbeszélései.